

היתרי הלכה לקרובים למלכות

- מבוא
- א. היתרים לקרובים למלכות בתלמוד ובפוסקים
  - ב. נימוקי ההיתר
  - ג. האם התירו איסורי דרבנן או גם איסורי דאורייתא?
  - ד. היתרים נוספים לקרובים למלכות
    1. האם ניתן להרחיב את ההיתר?
    2. כניסה לבית עבודה זרה
    3. ענידת שתי וערב
    4. תספורת בימים אסורים
    5. הליכה בגילוי ראש
    6. לא להתענות בתענית יחיד
- סיכום

מבוא

קרוב למלכות הוא יהודי שהגיע לתפקיד בכיר במערכת שלטון לא יהודית באומות העולם כדוגמת נחמיה, מרדכי ואסתר, ובתקופות מאוחרות יותר: ר' שמואל הנגיד, דון יצחק אברבנאל, ר' יוסף דוד זינצהיים (מחבר הספרים: יד דוד), הרב שמעון סופר (מחבר ספר: מכתב סופר), הרב מאיר שפירא מלובלין, ועוד רבים. קרוב למלכות הוא גם איש ייצוג כגון מי שמיצג את מדינת ישראל (קונסול או שגריר במדינה או בא"ם), או כל הנהגה קהילתית של יהודים הגרים בחו"ל, בפני השלטונות הגויים, או אף הגרים בארץ כשהיא תחת שלטון גוי. אלה אמורים לקדם עניינים המסיעים לעם ישראל או חלקים ממנו.

אילו היתרים הותרו להם, ומהן הסיבות לאותם היתרים? באילו תחומים מדובר? האם יש להבחין בין איסור תורה לרבנן? האם ניתן להוסיף היתרים חדשים, או לבטל היתרים קודמים שהם לא רלוונטיים היום?

א. היתרים לקרובים למלכות בתלמוד ובפוסקים

בירושלמי בעבודה זרה ב, ב:

שלושה דברים התירו לבית רבי: שיהו רואין במראה,² ושיהו מספרין קומי,³ ושילמדו את

בניהן יונית,⁴ שהיו זקוקין למלכות.

¹ היה קרוב מאד למלכות בפריס והיה מכובד מאד בעיני המלך והשרים-כך כתב החת"ס בדרשות כרך א דף פא, א.
² על הסתכלות במראה, ראה: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחיה דעת ו, סי' מט.
³ על תספורת קומי, ראה: תוספתא כפשוטה (ליברמן) שבת פ"ז מ"א. בבא קמא פג, א בשטמ"ק בשם גאון, וברש"י שם. קדושין עו, ב, עבודה זרה ח, א, ובסוטה מט, ב. רמב"ם הל' עבודה זרה יא, א, בכסף משנה, וערוך ערך קומי. באוצר מפרשי התלמוד לבבא קמא עמ' תתרכ; הרב שבתאי פרנקל, ספר המפתח על בבא קמא, עמ' שסה; הרב משה שטרן, שו"ת באר משה א סי' סג; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחיה דעת ב סי' ב.
⁴ מהי חכמה יונית? רש"י בסוטה מט, ב כותב: 'לשון חכמה שמדברים בו בני פלטיין ואין שאר העם מכירים בו'. גם תוס' בעבודה זרה י, א בד"ה שאין, ובמגילה י, ב בד"ה שאר, מצינים שהיתה שפה יהודית למלכים כעין חכמה יונית. רש"י במנחות סד, ב כותב חכמה יונית-רמיזות. כך גם הרמב"ם בפהמ"ש בסוטה שם וכן הרב יצחק בן ששת, שו"ת הריב"ש סי' מה; הרב שמעון בן צמח, פרקי אבות, מגן אבות ב, יד; מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התורה פרק יד. הרמב"ם שם כותב שדבר זה נשתכח ולא נשאר ממנו בעולם. בשיטה מקובצת לבבא קמא פג, א כותב בשם הרמ"ה "שחכמה יונית היא כגון אילו החוזים בכוכבים". המאירי בסוטה שם ובחגיגה ז, ב פירש שמדובר על פילוסופיה יונית. ע"ע באוצר מפרשי התלמוד לב"ק שם עמ' תתריח, ובאנציקלופדיה תלמודית, חכמות חיצוניות, פרק ב: חכמה יונית.

להלכה נזכר הדין בבית יוסף בטור י"ד סי' קנו ד"ה ולא.

ההיתר להסתכל במראה מופיע גם בתוספתא בעבודה זרה ג, א:

התירו לבית רבן גמליאל להיות רואין במראה מפני שהן זקוקין למלכות.

ההיתר לספר קומי ולספר בחכמה יונית מופיע גם בגמ' בבבא קמא פג, א:

המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי. אבטולמוס בר ראובן התירו לו לספר קומי מפני

שהוא קרוב למלכות. של בית רבן גמליאל⁵ התירו להם לספר בחכמת יונית, מפני

שקרובים למלכות.

בגמ' במעילה יז, א מסופר על ר' ראובן בן איסטורובלי שהסתפר קומי כדי שלא יכירו שהוא

יהודי (רש"י ותוס' שם), וכך הוא הצליח לבטל גזרות שגזרה המלכות שלא לשמור שבת, שלא

למול, ולבעול את הנדות. אח"כ גילו שהוא יהודי, ושוב החזירו את הגזרות, עד שהם התבטלו

בדרך אחרת.⁶

באשר לחכמה יונית, על ר' אבהו שהיה מקורב למלכות נאמר שהיה בקי גם בלשון יוונית

(ירושלמי יבמות פ"ד ה"ב). הוא הורה בשם ר' יוחנן שיש לאב ללמד את הבנות חכמה יוונית

"מפני שהוא תכשיט לה", אך ר' שמעון בן אבא ערער על כך (ירושלמי פאה פ"א ה"א) – אם כי

יש להבחין בין חכמה יוונית ללשון יוונית. יש להעיר עוד, כי למרות שלבית רבי הותר ללמוד

חכמה יוונית ולשון יוונית, בבית היו מדברים בלשון עברית, וחכמים היו באים ללמוד

מהשפחות שבבית פירוש מילים עבריות לא שגרתיות (ירושלמי שביעית פ"ט ה"א; ראש השנה

כו, ב ועוד).

בירושלמי בקידושין פ"ד ה"א מבואר שנחמיה נקרא 'התרשתא' (עזרא ב, סג; נחמיה ח, ט ועוד)

מאחר שהותר לו לעבור על גזירת חכמים, ולשתות סתם יינם. ומכאן שמו: התר- שתא.

תפקידו של נחמיה היה משקה למלך (נחמיה א, יא; ב, א). רש"י בקדושין סט, ב בד"ה

התרשתא, מסביר שהיה עליו לשתות קודם כדי שלא יחשבו שהוא הרעיל את המלך, ולכן

התירו לו סתם יינם. רש"י בעזרא ב, סג כותב שהתירו לו לשתות יין מפני שהיה משקה למלך.

הוא איננו כותב שם שהיה זה רק כדי שלא יחשבו שהוא מורעל. בעלי תמר לירושלמי קידושין

פ"ד ה"א (עמ' תנ-תנא) כותב שהתירו לו מתוקף היותו משקה למלך, מאחר שקרבתו זו למלך,

איפשרה לפעול לתשועת ישראל וירושלים. בשו"ת עמודי אש סי' ד כלל ה מביא בשם הפחד

יצחק אות א, שהיתר זה הוא לא רק לנחמיה, אלא לכל הקרובים למלכות. כך כתב גם בשו"ת

הרדב"ז ד סי' כב ששתה סתם יינם משום 'הורמנותא דמלכא', והר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר ד

י"ד סי' ו, ו קישר זאת להיתרים נוספים שהתירו חכמים בשל כבוד מלכות.

אין להסיק מכאן שלקרוב למלכות יהיה מותר תמיד לאכול או לשתות מאכלות אסורים. נחמיה

היה משקה למלך וזה תפקידו. אך מקורב למלכות המוזמן למשל לסעודה, בה מוגש אוכל לא

⁵ בירושלמי לעיל נאמר שהתירו לבית רבי, ובתוספתא ובגמ' כאן נאמר שהתירו לבית רבן גמליאל. זוהי משפחת הנשיאות, עליהם מסופר בכמה מקורות שנסעו ובאו מרומי, וסביר להניח שחלק מאותם נסיעות היו במסגרת קשריהם עם השלטון הרומאי, אם כי לאותם נסיעות מצטרפים תנאים שהם לא ממשפחת הנשיאות. ראה: שמואל ספראי, בימי הבית ובימי המשנה, ב עמ' 365-381. ד' טריפון, "קטע ממשנה כעדות למעמדו של המלך אגריפס השני", קתדרה 53 (תש"ן), עמ' 27-48 הע' 57.

⁶ התוס' בב"ק פג, א בד"ה התירו, קושר בין האמור שם על אבטולמוס בר ראובן, לבין המסופר בגמ' במעילה יז, א, ולפיו מדובר על אותו אדם. התוס' שם גורס בגמ' במעילה גם כן 'אבטולמוס בן ראובן'.

כשר, יכול להשתתף בסעודה אם הדבר חשוב ונצרך, אך אין הוא חייב לאכול ולשתות במהלך הסעודה.

הסבר נוסף כתב הרדב"ז שם גם שאז עדין לא נגזרה הגזרה של סתם יינם, וכן המלך שם לא היה עכו"ם. אכן, גזירת סתם יינם נגזרה באותה תקופה ע"י בית דינו של דניאל (עבודה זרה לו, ב), ונחמיה קבל על עצמו כבר את הגזרה, ולכן היה צריך להתיר לו. כך פירש גם בשירי הקרבן לירושלמי בקידושין ד, א. דניאל עצמו נזהר מלאכול מפתג המלך ומיינו (דניאל א, ח), גם אסתר נזהרה מכך (מגילה יג, א).

היתר נוסף על פי חלק מהראשונים הוא יחוד. במשנה בעבודה זרה כב, א: ולא תתייחד אשה עמהם, מפני שחשודין על העריות.

בפירושו לגמ' שם כה, ב כותב רש"י שכל אשה אסור לה להתייחד עם גוים. ור"י בתוד"ה איכא, כותב שאשה חשובה וקרובה למלכות מותר לה להתייחד, מאחר שאין חוששין לא משום שפיכות דמים ולא משום עריות. בדרך כלל המושג 'אדם חשוב' הכוונה לתלמיד חכם שנתמנה להיות פרנס על הציבור, אך אין הכרח שהוא יהיה גם מקורב למלכות. כאן הודגש שהיותה של האשה חשובה היא בשל קרבתה למלכות. מחלוקת רש"י ותוס' מובאת בטור י"ד סי' קנג. הבית יוסף שם כותב שהרא"ש בעבודה זרה ב, ג כתוס', והר"ף כרש"י מאחר והוא השמיט את כל הענין מהלכותיו, וכן סובר הרמב"ם מאחר שלא הזכיר דבר בענין זה בהל' איסורי ביאה פרק כב, שם עוסק בדיני יחוד. הב"ח שם כותב שדעת הטור להלכה היא כרש"י וכשיטת הר"ף והרמב"ם 'והכי נקטינן'. גם בשולחן ערוך שם סעיף ד פסק כרש"י, וכך כותב הש"ך שם בס"ק ב'.

הרמב"ם בהל' עבודה זרה יא, ג מוסיף עוד:

ישראל שהוא קרוב למלכות וצריך לישוב לפני מלכיהם, והיה לו גנאי, לפי שלא ידמה להם, הרי זה מותר ללבוש מלבושיהן, ולגלח כנגד פניו⁷ כדרך שהם עושים.

בצורה כללית יותר פסקו בטור ובשו"ע י"ד סי' קעח, ב:

מי שקרוב למלכות וצריך ללבוש במלבושיהם ולדמות להם, מותר בכל.

⁷ בענין זה, ראה: הרב יוסף קולון, שו"ת מהר"ק סי' קס. היתר נוסף הוא ריפוי מעובד עבודה זרה. בגמ' בעבודה זרה כח, א מסופר שר' יוחנן התרפא מגוי מאחר שהיה אדם חשוב, ולא חשש שיגרם לו רעה, בעוד שר' אבהו חשש מאחר שהרופא שנא אותו והיה מוכן להזיק לו, ולגרום רעה גם לעצמו בבחינת 'תמות נפשי עם פלשתים' (שופטים טז, ל). הטור בי"ד סי' קנה כותב: 'אדם שקרוב למלכות יכול להתרפאות מהכל אפילו ממי שאינו מומחה שירא לעשות לו רעה. ואם העכו"ם מתקנאים בו או שהוא שונאו אפילו הוא קרוב למלכות אסור, שהעכו"ם מוסר נפשו עליו לעשות לו רע'. הבית יוסף שם מצין שהר"ף הרמב"ם והרא"ש לא הביאו זאת להלכה, מאחר ור' אבהו בא לידי סכנה ולכן בכל מקרה אין להתרפא מעכו"ם. הב"ח מסביר שלמסקנה המאפשר להתרפא הוא אם הרופא מומחה ואינו עוין את היהודי, ואין זה משנה אם הוא אדם חשוב או לא. מסקנה זו עולה גם מהריטב"א בע"ז שם. בסיכום הענין, ראה: אברהם שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך 'גוי' - גוי כרופא, עמ' 130-131.

⁸ בשו"ת מן השמים סי' נא התיר תער לגבאים ונדיבים הבאים ויוצאים בחצרות מלכים. (על מחבר שו"ת מן השמים עין: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר א או"ח סי' מא - מב; דניאל שפרבר, מנהגי ישראל ד עמ' שיג - שיד). בפירוש הרע"ב לבראשית מא, יד כותב שיוסף גילח בתער מפני כבוד מלכות, מפני שהמושג גילוח הוא בדרך כלל תער "וכדאמרין אבטולס בר ראובן התירו לו לספר בתער מפני כבוד מלכות, וזה כי כשאין הניקף מסייע למקיף, ואינו עושה מעשה בידיים, ואין שם אלא איסורא דרבנן, ומפני כבוד המלכות התירו לו". הרע"ב מבין שמה שהתירו לקרוב למלכות הוא תספורת תער, ולא את אופי התספורת- תספורת קומי, כשהוא עובר רק על איסור דרבנן. באופן דומה הסביר המהרש"א את הגמ' בשבת קלט, א שם אומר ר' יצחק מגדלאה שמיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין, מאחר שכתוב 'ולקדקד נזיר אחיו' (בראשית מט, כו), ואף הם לא טעמו טעם יין שנאמר "וישתו וישכרו עמו" (בראשית מג, לד), ומכאן שעד אותו יום שנפגשו, לא השתכרו. המהרש"א בחידו"א שם לומד שהם השתכרו עם יוסף, למרות שעדיין הם לא ידעו שזהו יוסף, מפני אימת מלכות, ויוסף עצמו שהיה נזיר, שהרי רק עליו נאמר "ולקדקד נזיר אחיו" ולא על אחיו, גילח עצמו תוך ימי נזירותו כשעמד בפני פרעה, מפני כבוד המלכות. ראה: הרב מנחם מנדל כשר, תורה שלמה לבראשית מא, יד אות מח, ולבראשית מג, לד אות צו.

בשולחן ערוך לא ברור די, למה כוונתו באומרו 'מותר בכל', אך המכנה המשותף של ההיתרים בתלמוד הוא היתרים הנוגעים להופעה החיצונית של הקרוב למלכות, (הסתכלות במראה, תספורת, תגלחת ולבוש), והיתרים הנוגעים למסגרת השיחות או השתדלנות, של פעילותו (שתית יין, יחוד או שפת הדיבור). מהן הסיבות בגללן התירו היתרים אלה?

ב. נימוקי ההיתר

מהרמב"ם בהל' עבודה זרה יא, ג עולה שהנימוק להיתר הוא תחושת הגנאי ואי הנוחות, שעלולה ללוות את המקורב למלכות, מאחר שהוא שונה מסביבתו החברתית, המקורבים למלכות.

כך מסביר הר"פ פערלא בסהמ"צ לרס"ג ח"ב ל"ת קיח (עמ' קמג,ב) בדעת הרס"ג. באופן דומה כותב הרמב"ן (כתבי הרמב"ן, הוצאת מוסד הרב קוק, חלק א עמ' שלט) שההיתר הוא על מנת 'להחיות נפשם בחצרות המלכים ובטירותם'.

בשו"ת הרמב"ם סי' רמד הכותב שהתירו תספורת קומי כדי להגן על ישראל שנמצאים באותו המקום. הריטב"א בעבודה זרה כט, א כותב ביחס להיתר לקרוב למלכות להסתכל במראה: 'הכא כיון דלא עביד אלא להצלה ושיהא נראה כאדם חשוב, מותר'. גם הבית יוסף בטור יו"ד סי' קעח כותב שהתירו לקרובי מלכות: 'העומדים בפרץ לבטל גזירות ולהצלת ישראל'. בקרית ספר למב"ט בהל' עבודה זרה יא, א מסביר שהתירו גם איסורי דאורייתא "משום סכנת ישראל, דזמנין דמבטלי שמדא, ... והוי בכלל וחי בהם, ולא הוי אביזריהו דעבודה זרה". כך כתב גם בארעא דרבנן מערכת אות ח סי' רמו. כך פירש גם בשו"ע לבעל התניא הל' תלמוד תורה בקונ"א סוד"ה הנה, ובקרנן העדה בירושלמי שבת ו, א⁹.

מהתוס' במנחות סד, ב בד"ה ארוך, עולה שמה שהותר לקרובים למלכות כמו לימוד חכמה יונית הוא בדבר שיש בו צורך לציבור, אך סתם ללא צורך ציבור, לא התירו. לא ברור מהתוס' מהו צורך הציבור, אך נראה שהדברים תואמים לדברי הרמב"ם והריטב"א.

נימוק דומה כותב המאירי בבבא קמא פג, א. אלא שלפיו אין מדובר בהצלה פיזית של ישראל אלא בהצלה רוחנית. הנימוק בגללו לקרובי מלכות ללמוד חוכמה יונית:

מצד שהם צריכים בה לכמה דברים בטכסיסי מלכיהם, שהיו נמשכים אחר חקירת החכמה עד להרבה, ולא היו מקרבין כל כך אלא מי שהוא שלם בחכמות ודעתו צלולה בכל הדברים הותר להם ללמדה. ואף החכמים השלמים שכבר מלאו כריסם בבשר ויין, רצה לומר התורה ותלמודה וסודות מצוותיה, אין לך קרובים למלכות יותר מהם, והרי נאמר בי מלכים ימלוכו, מותר להם ללמדה, כדי להשיב עליהם ולחזק הדת במסמרים לא ימוט. (ע"ע במאירי לסוטה מט, ב ולשבת קמט, א).

בשו"ת התשב"ץ ג, צג כותב שהנימוק להיתר הוא כבוד המלכות, וכשם שהתירו משום כבוד מלכות, היתרים נוספים לכלל הציבור, ולא רק לקרובים למלכות.

⁹ הרב יחיאל יעקב וינברג, שו"ת שרידי אש ג סי' צג מדיק מהרמב"ם בספר המצוות לא תעשה ל וכן המאירי בעבודה זרה כה, א בפרשנות הרמב"ם, כשיטת המהרי"ק והב"ח שהאיסור הוא רק אם רוצה להדמות לגויים, אך אם לא כן, הדבר מותר. אך משו"ת הרמב"ם עולה שהנימוק הוא אחר. בדבריו שם חולק השרידי אש על הרב בצלאל זולטי שאסר ירית מטחי כבוד לחללי צה"ל. לפי השרידי אש "אנו עושים כן שלא יתגנה הצבא הישראלי בעיני העמים, וכדרך שהתירו לספר קומי למקורבים למלכות".

מה ההבדל אם הנימוק בשל הצלה או כבוד מלכות? הרב משה דב ולנר, שו"ת חמדת צבי חלק ב סי' ו אות ה כותב שאם הנימוק הוא בשל הצלת ישראל אזי בזמן שאין עוסקים בהצלת ישראל, אלא רק בהענקת כבוד למלכות כגון אם המלך בא לבקר בבית הכנסת, אזי אין להשתמש באותם היתרים שנתנו לקרובי מלכות. הוא מוכיח זאת מהאמור אצל אבטולמוס בן ראובן 'שהלך וסיפר קומי', ומשמע שהדבר הותר לו רק כשהלך אליהם על מנת להציל את ישראל. הוא עצמו סובר שההיתר לקרובי מלכות, הוא לשם הצלת ישראל ולא לכבוד המלכות. הסבר אחר מופיע בתוס' בבבא קמא פג, א בד"ה התירו כותב, שלכתחילה בעת שגזרו את הגזירה על תספורת קומי, לא גזרו איסור תספורת קומי על הקרובים למלכות. כך גם ר' ישעיה בשטמ"ק שם (ע"ש בפני יהושע בהסבר התוס').

ג. האם התירו איסורי דרבנן או גם איסורי דאורייתא?

התוס' בעבודה זרה כט, א בד"ה המסתר, והרא"ש בעבודה זרה ב סי' יא כותבים שמהירושלמי עבודה זרה ב, ב משמע שהאיסור להסתכל במראה הוא משום "לא ילבש" שהוא איסור דאורייתא, ובכל זאת הותר קרוב למלכות.

לעומת זאת מהבבלי בשבת קמט, א משמע שזהו איסור דרבנן מאחר שהנימוק הוא שמא יבוא להשיר נימין המדולדלין. הריטב"א בעבודה זרה כט, א מסביר את הבבלי על פי הירושלמי.

מדברי התוס' בב"ק פג, א (בד"ה התירו), עולה שתספורת קומי זו גזירת חכמים. הרמב"ם בהל' עבודה זרה יא, א כותב שהאיסור הוא מדרכי האמורי, ואזי זהו איסור תורה. גם מהרמב"ם בספר המצות לא תעשה ל עולה שתספורת קומי זהו איסור תורה, והעושה כן חייב מלקות. אמנם בפהמ"ש לע"ז א, ג וכן בשו"ת הרמב"ם סי' רמד כותב שאינו לוקה, ואיסורו מדברי סופרים. הבית יוסף בי"ד סי' קעח כותב שיש לסמוך על הכתוב בחיבור דהיינו ביד החזקה. בכס"מ שם מסביר שהדבר נמסר לחכמים, והם התירו לקרובים למלכות. כך הובא גם בב"י והובא בט"ז בי"ד שם, וכך הסביר בשו"ת פנים מאירות ב סי' עט. על כך מקשה הרב אלחנן וסרמן, קובץ שיעורים לב"ק אות צח שהרי מה שנמסר לחכמים הוא רק להגדיר את האיסור, אך לא להתיר את האיסור? כך שואל גם בשערי דעה בי"ד סי' קעח¹⁰. הקובץ שיעורים מדיק מהמהר"ק שורש קצב שהאיסור הוא רק אם רוצה להדמות להם, כלשון הספרי (דברים יב, ל) על הפס' "פן תנקש אחריהם" - הואיל והם יוצאים בארגמן, אצא גם אני בארגמן". אך אם עושה מפני התועלת והכבוד מותר, ולכן לקרובים למלכות מותר¹¹. הביטוי "והתירו" בהקשר זה הוא שההיתר פורסם ברבים, על אף שהוא הותר מלכתחילה. דברים אלה קרובים לדברי הב"ח בטור י"ד סי' קעח (בסוף), וכך הסביר בשערי דעה שם.

הרא"ה קוק בשו"ת אורח משפט סי' לו כותב אף הוא ברוח זו, ומוסיף שמדרכי היהודי יצא בלבוש ארגמן מפני שהיה קרוב למלכות, או שלבוש זה לא היה מיוחד אז דוקא לגוים. יחד עם

¹⁰ על מסרן הכתוב לחכמים, ראה: הרב יונה עמנואל, המעין, כרך לז ד (תשנ"ז), עמ' 33-44.
¹¹ הרב חיים מצאנז, שו"ת דברי חיים, יו"ד סי' ל כותב שהתוס' הבינו שאם לא מתכוון להדמות לעכו"ם מותר מהתורה אך איסור מכח תקנה, ולכן שאל תוס' איך התירו לרי' ראובן, ותירץ שעל קרובים למלכות לכתחילה לא גזרו. להסברו מסכים גם בשו"ת מהרש"ג ב סי' ד בד"ה ואגב. מקורות נוספים העוסקים בדברי המהר"ק, ראה: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר ג יו"ד סי' כד-כה.

זאת, לפיו, המהר"ק אסר דברים שהגויים עושים לשם פולחן, ואז גם אם יש בו תועלת יהיה אסור לעשות כן¹².

הבית יוסף שם מציין את הגמ' בב"ק פג, א כמקור לדברי הטור: "ומזה יש ללמוד לכל שאר הדברים". לפיו, חכמים התירו איסורי דאורייתא לקרובי מלכות, העומדים בפרץ לבטל גזירות ולהצלת ישראל. גם אותם 400 ילדים שהיו מספרים קומי ומגדלי בלורית היה זה משום הצלת ישראל, מאחר שהם עמדו בראשי הגייסות להפחיד האויבים. כמו כן, חכמים אסרו דברים משום 'בחוקותיהם לא תלכו' לשאר בני אדם, ולא רצו לאסור לקרובים למלכות. איסור זה חל גם על קרובים למלכות בדברים שאינם מעלים ולא מורידים לעניין קורבתם למלכות.

ד. היתרים נוספים לקרובים למלכות

1. האם ניתן להרחיב את ההיתר?

הרב ישמעאל הכהן, שו"ת זרע אמת ג או"ח סי' לג כותב שאין בידינו להתיר שום איסור אפילו דרבנן, מטעם קרובי מלכות "ואין לדמות מילתא למילתא ולא כל העניינים שווים... אלא היכא דאיתמר איתמר, והיכא דלא איתמר, לא איתמר". גם הרב משה דב ולנר, שו"ת חמדת צבי חלק ב סי' ו אות ה כותב שאיסור "בחוקותיהם" משתנה לפי הזמן, אך מזה שהתירו דברים מסוימים משמע שרק הם מותרים.

הרב השואל בשו"ת זרע אמת שם, כותב שהמקרים בהם התירו לקרובים למלכות המובאים בחז"ל, אילו הם דוגמאות בלבד, ומותר לקרובים למלכות גם דברים נוספים. אכן מצינו בספרות הפוסקים, דיונים בהיתרים נוספים, שרובם נוגעים אף לחזותם החיצונית של הקרובים למלכות (כמו שהוזכר בגמרא תספורת קומי והסתכלות במראה) - הליכה בגילוי ראש, ענידת שתי וערב, תספורת ותגלחת בתער ובזמנים בהם לא מסתפרים ומתגלחים, ודברים הנוגעים למסגרת פעילותם (כמו שפה יונית ויחוד) - כניסה לבית עבודה זרה.

2. כניסה לבית עבודה זרה

בשו"ת חיים ביד סי' כו נשאל על מי שליוו את הקונסול ונכנסו איתו לבית עבודה זרה, האם הם עברו איסור, ואם כן איזה תשובה עליהם לעשות? הוא מאריך באיסור כניסה לבית ע"ז, ועל דרכי התשובה, ולא מעלה את האפשרות שהדבר היה מותר לפחות בדיעבד מצד כבוד המלכות או היותם של האנשים קרובים למלכות.

תשובה זו הביא הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר ז יו"ד סי' יב, שם נשאל אם מותר לשגריר ישראל בחו"ל להכנס לטקס אשכבה בכניסה של אחד משרי המדינה, אליו הוא הוזמן מטעם השלטונות. בתשובה מקורות רבים שהנצרות זו עבודה זרה, ולכן הדבר אסור, (הוא עסק בכך גם ביחוד דעת ד סי' מה), אם כי למסגד יהיה מותר מאחר שהאיסלם איננו עבודה זרה. אין

¹² דברים דומים כתב הרא"ה קוק בביאוריו לרמב"ם בהל' עבודה זרה במנין המצוות שלפני ההלכות. ראה: הרב יעקב פילבר, לאורו, עמ' רז.

התיחסות מיוחדת לכך שמדובר בשגריר, ואולי יש מקום להתיר מצד קרובים למלכות, אם כי מצין לשו"ת ישיב משה א' סי' רלה שהתיר רק למי שהיה מוכרח להיכנס לשם. תשובה דומה כתב הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר ב' יו"ד סי' יא, כשהוא נתבקש לייצג את הרבנות בקהיר בעת לוויית אחד הקונסולים בכנסיה, ולא הסכים לכך. עיקר תשובתו אם מותר להיכנס לבית ע"ז בעת פקוח נפש, והאם הנוצרים הם עובדי עבודה זרה. לדעתו, אין לחשוש לאיבה, מאחר שכיום הגויים אף הם לא עושים דבר ללא דין ומשפט, וכל העניין הוא לקרב דעות ולמצוא חן ביניהם. כך גם הורו בשו"ת מראה הבזק ג' עמ' 191 לשגריר שהוזמן לאירוע ממשלתי בכנסיה¹³.

נראה לומר, שחשש איבה והיתר לקרובים למלכות, הוא לא רק בשל החשש שאותו קרוב למלכות יפגע ברמה האישית, אלא שתהיה פגיעה בקשר שבין עם ישראל, קהילה מסוימת וכד' עם הנהגת השלטון, ויהיה נזק כלשהו לכלל. על אדם שמקורב למלכות באופן אישי יש אולי מקום לדון באופן זה, אך אדם שהוא מיצג קהילה או את כל העם, החשש לפגיעה הוא לא ברמה האישית אלא הציבורית. וכך כתב הרב יצחק ויס, שו"ת מנחת יצחק חלק יא בליקוטי תשובות סי' עא (תשובה מזמן היותו במנצ'סטר בשנת תשי"ג). בתשובה הוא דן אם מותר להיכנס לבית עבודה זרה לקבל את פני מלכת אנגליה הבאה לשם. לאחר שהוא דן באיסור כניסה לבית עבודה זרה, ובמעמד של עובדי עבודה זרה בזמן הזה, מסיים: "סוף דבר, קשה לי להורות היתר, ובאשר כי המלכה בעצמה תרום הודה שמה, וכבודו קרוב למלכות, ויש חשש איבה ופגיעה בכבוד המלכות, על כן לדעתי יתייעץ עם רב אחר מה דעתו בזה".

3. ענידת שתי וערב

האם מותר לענות מדליה או עטרה שיש בו שתי וערב, הניתנת כאות כבוד למי שמקורב לשלטונות כהערכה וכבוד? הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחיה דעת ג' סי' סה מצין למקורות העוסקים בשאלה האם הצלב הוא עבודה זרה או סמל לזכרון. הוא מסיק שלרוב הפוסקים זהו אות זכרון אך לא עבודה זרה, אם כי יש שאסרו לעונדם מאחר שיש חשש שמא השתחוו לה¹⁴. אך מצין מספר פוסקים שכתבו שאם השתי וערב ניתן כאות כבוד מטעם המלך לקרובים לו, או למי שמוצא חן בעיניו, הדבר מותר ואין לחשוש שמא עבדו לע"ז: 'ובפרט שענידת המדליה יש בה צורך שהיא מכבודו של המלך'. כך כתב בשו"ת שואל ומשיב קמא ג' סי' עא. בשו"ת לב חיים ג' סי' ק כתב שניתן ללבוש את הצלב בעת ההכרח בעת הכנסו לפתחי השררה. מאחר שאם לא ישאנה להתכבד בה יש בדבר משום איבה¹⁵. הר"ע יוסף מסיים שידוע ומפורסם מעשה רב בזה שהראשון

¹³ באופן דומה פסקו הרב מנשה קליין, שו"ת משנה הלכות ו' סי' קלט, ויג' סי' קכה; הרב עובדיה הדיה, שו"ת ישכיל עבדי ח' סי' כ' אות מו שאין להכנס לכנסיה אם מונח שם קלפי של בחירות.

¹⁴ הר"ע יוסף מצין לדברי שו"ת תרומת הדשן בסי' קצז ולרמ"א בשו"ע יו"ד סי' קמא, א ומקורות נוספים. יש להוסיף לרשימתו עוד מספר תשובות מרכזיות בנושא. הרב דוד בן זמרה, שו"ת הרדב"ז ח' סי' קיז; הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי א"ח א' סי' פה; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה יו"ד א' סי' סט; הרב יצחק ויס, שו"ת מנחת יצחק ב' סי' ט, ו-ז; הרב עובדיה הדיה, שו"ת ישכיל עבדי ח' יו"ד סי' לב, ב.

¹⁵ הר"ע יוסף שם מצייין שכך כתבו גם בשו"ת ויען יצחק עמ' קסו ובשו"ת שואלין ודורשין יו"ד סי' לד. אם כי בשו"ת ערוגת הבושם יו"ד סי' קל חשש להחמיר שמא השתחוו לה. ישנם פוסקים נוספים שדנו בענין זה ושלא הוזכרו בשו"ת יחיה דעת שם. בשו"ת מהרש"ם ד' סי' יב שהתיר אף הוא מפני שאין בזה עבודה זרה רק אות כבוד מהמלך. בשו"ת הרב עזריאל הילדסהימר א' יו"ד סי' קעט אסר על פרנס שקיבל מדליה ובה שתי וערב ורצה להתפלל כך בבית הכנסת, ולהחזיק כך גם ספר תורה.

לציון הרב יעקב מאיר קיבל מדלית זהב בצורת צלב והיה עונדה על חזהו לכבוד ולתפארת בעת שהיה מבקר אצל הנציב העליון ואף הצטלם עם המדלייה הזאת¹⁶, ואין ספק שהסתמך על הפוסקים הללו.

על מעשהו של הרב יעקב מאיר, דן הרב יצחק נסים, שו"ת יין הטוב, י"ד סי' יא, זאת בעקבות אדם שאמר שראה את הרב יעקב מאיר הולך עם מדליה זו, ואחר גער באותו אדם שאמר זאת. אף הוא דן שם בדברי הפוסקים אם הצלב הוא עבודה זרה או רק סמל, ומסיק שיש להאמין לאותו אדם שראה את הרב יעקב מאיר עונד את המדליה הזו, ויש להניח שעשה כן רק בעת הליכתו לשרי ממשלה או בעת הכרח.

4. תספורת בימים אסורים

בשו"ת חתם סופר או"ח סי' קנח כותב:

והנה נהגו היתר להסתפר כשמקבלים פני שר וגדול. וראיתי רבותי התירו לאחד בתוך שבעת ימים על אביו להסתפר ולהתכבס וללבוש מגוהצין לראות פני הקיר"ה, משום הפסד רב דממונו וטעם ונימוקם עמם דתספורת וכל מנהגי אבילות לאו דאורייתא... ומשום הכי הקילו רבותינו משום כבוד מלכות, אע"פ שהוא רק הפסד ממונו¹⁷. בתשובה הבאה בסי' קנט ממשיך החתם סופר וכותב באותו ענין, שאין לחלק בין אם מדובר בתגלחת לשם ראית המלך, בשל כבודו או משום הפסד ממונו¹⁸. החתם סופר בתשובתו מתבסס על ההיתר שבשו"ת נודע ביהודה קמא או"ח סי' יג שהתיר למי שהולך לפני שרים ודוכסים להתגלח בחול המועד¹⁹. בשו"ת ישכיל עבדי חלק ה או"ח סי' נה מזכיר

¹⁶ תמונתו זו של הרב יעקב מאיר מופיעה בספר האיש נגד הזרם ליד עמ' ר, ובספר מלאכים כבני אדם עמ' 93. גם הרא"ה קוק, ששימש כרב ראשי לארץ ישראל יחד עם הראשון לציון הרב יעקב מאיר, קבל מדליה כזו לאות כבוד מהנציב העליון מטעם המלך גורג' החמישי, והצטלם איתה. מכתב ההוקרה של הנציב העליון הרברט סמואל ותמונתו של הרא"ה קוק עם האות, מופיעה בספר האיש נגד הזרם ליד עמ' רמא, ובספר מלאכים כבני אדם עמ' 146. בצילום נראה הרא"ה קוק שהוא מסתיר במעט את האות הנראה כמו צלב. הרא"ה קוק אף הודה למברכיו על קבלת האות (אגרות הראיה ד עמ' קסד), וכן הודה למלך אנגליה עצמו על האות. (שם עמ' קעז).

¹⁷ מצינו שהתירו להתגלח בימי ספירת העומר ובין המצרים בשל הפסד ממונו לא רק לקרובי מלכות. עין במחזיק ברכה באו"ח סי' תצג, ג ובפתחי תשובה שם ס"ק ב ובכף החיים שם סע' יט. הרב ישמעאל הכהן, שו"ת זרע אמת סי' סט; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה חו"מ א סי' צג (בסוף), ואו"ח ד סי' קב, ואו"ח ה סי' כד, ט. (באו"ח ג סי' פז התיר למורה נגינה ללמד בימי ספירת העומר לשם פרנסה, ובשו"ת חיים שאל סי' נא התיר לנגן בשנת אבל בפורים למי שמלאכתו בכך). ע"ע הרב צבי כהן, בין פסח לשבועות, פרק יא הע' כד.

¹⁸ כך כתב גם בפחד יצחק (לאמפרונטי) ערך אבל עמ' 45, ונזכר גם בכל בו אבילות עמ' 353, וכ"כ גם בגשר החיים פרק כא הע' ה, אם כי צין שיש אחרונים שמחמירים, וכוונתו לר' עקיבא איגר בחידושו לשולחן ערוך יו"ד סי' שצ, ד בד"ה כן השיב. בשדי חמד ערך אבלות אות כב הביא בשם עפר יעקב שמונת להסתפר כדי ללכת אצל המלך לפקח על עסקי הציבור. בשו"ת זרע אמת חלק ג או"ח סי' לג ד"ה ואחרי הודיע, תמה עליו. בשו"ת שבות יעקב ב סי' צט התיר לאבל תוך שבעה לצאת מביתו על מנת להפגש עם השלטונות. בכל זה עין בפני ברוך סי' יט סע' יא הע' ל.

¹⁹ תשובתו של הנודע ביהודה באשר לאפשרות לכל אדם להתגלח בחול המועד, ולא רק לקרובים למלכות, עוררה פולמוס הלכתי נרחב. עין במאמרו של הרב יצחק פחה בתחומין ב עמ' 116-134, ובתחומין ג עמ' 517-534, ובספר חול המועד כהלכתו מהרב יקותיאל פרקש פרק ג עמ' קיח-קמט. נראה שגם החולקים על הנודע ביהודה יסכימו שלקרוב למלכות, יותר לו להתגלח בחול המועד. בגמ' במגילה טז, א מצינו שמרדכי לא היה מוכן ללבוש בגדי מלכות כל זמן שלא הסתפר, על אף שהיה זה בחול המועד. ע"ש במהר"ץ חיות. דיון דומה מצינו ביחס ליוסף, שהתגלח לפני שהובא בפני פרעה. (בראשית מא, יד) בבראשית רבה פט, ט נאמר שעשה כן מפני מורא מלכות, והובאו הדברים ברש"י שם. אירוע זה היה בראש השנה (ראש השנה י, ב). האחרונים דנו בשאלה איך יוסף התגלח בראש השנה? החתם סופר בחידושו על התורה כותב שמפני כבוד מלכות מותר להתגלח ביו"ט. דברים דומים כתב במושב זקנים על התורה שם, ולפיו, יתכן שיוסף התגלח למחרת, או שבשל סכנת מלכות הוא התגלח בראש השנה. ע"ע בספר דרש אברהם לר' אברהם אשכנזי דף קח, ב שהביא ראיה מכאן שמוותר לעבור על איסור דאורייתא בשל כבוד מלכות. אך בספר תושע יהודה לר' יאודה בנבשת דף קח, ב-קט, א השיג עליו.

את תשובת החתם סופר ומתיר למי שקרוב למלכות להסתפר בימי הספירה. כך גם בשולחן גבוה יר"ד סי' קעה.

5. הליכה בגילוי ראש

הט"ז או"ח סי' ח ס"ק ג אסר ללכת בגילוי ראש מאחר שיש בזה איסור 'בחוקותיהם לא תלכו', שכן הגויים נוהגים כיום לשבת בגילוי ראש ובמיוחד שכיסוי ראש מורה על יראת שמים²⁰. יתכן שלפי זה למקורב למלכות יהיה מותר וכמו שהתירו דברים אחרים, וכך אכן דן הרב יעקב רישר, שו"ת שבות יעקב ג, ה כשמושל או דוכס בא לביהכ"ס אם מותר להסיר הכובע מעל ראשו על מנת לכבדו אע"פ שעומד בגילוי ראש. בתשובתו דן במקורות כיסוי ראש, ומתיר משום שלום מלכות ומצין לסוגיתנו בה התירו לקרובי מלכות להסתפר קומי, והוא הדין גם בזה. כך פסק גם בשו"ת יוסף אומץ סי' טז.

בשו"ת מנחת יצחק ג, סי' לג דן אף הוא בשאלה אם מותר ללכת בגילוי ראש במשרדי הממשלה ופוסק שהכל לפי המקום והזמן. מדבריו משמע שאם מקפידים בזה, יהיה מותר²¹.

6. לא להתענות בתענית יחיד

בספר חסידים סי' תקכז כתב (ועין בדבריו שם אות תריז-תריח):

אדם שצריכים לו רבים אין רשאי לסגף עצמו, אם רבים לומדים לפניו או מליץ למלך ושרים ושופטים וכיוצא בהם, כי אם לא יוכל לדבר, אז אחרים מפסידים. שם מדובר על תענית יחיד, אם כי תענית ציבור מתענה. דברי ספר חסידים הובאו להלכה בשו"ע או"ח סי' תקעא במגן אברהם ס"ק ב, ובבאר היטב שם ס"ק ג, ובערוך השולחן שם סע' א.

סיכום

1. הקרובים למלכות הם אותם היוצאים ובאים בפני מנהיגים מאומות העולם, ומטפלים בעניני הכלל והפרט. מהם בעלי תפקיד במערכת השלטון הגויית, ומהם נציגים של מדינת ישראל (כדוגמת שגרירים וקונסולים), ומהם נציגי קהילות בחו"ל.
2. לקרובים למלכות התירו דברים שיש בהם עבירה על איסורי תורה או דרבנן. ההיתרים הללו הנוגעים בעיקר לחזותם החיצונית- לבוש, הליכה בגילוי ראש, ענידת שתי וערב, תספורת ותגלחת

²⁰ במקורות החובה ללבוש כיסוי ראש - כיפה או כובע לגבר, עסקו רבים. נציין מספר מקורות. הגר"א בשו"ע או"ח סי' ח, ב; הרב שלמה לוריא, שו"ת מהרש"ל סי' עב; הרב יעקב רישר, שו"ת שבות יעקב א סי' קמד; הרב דוד צבי הופמן, שו"ת מלמד להועיל ב, סי' נו; הרא"ה קוק, מצות ראייה או"ח סי' ח, ב (עמ' מא); הרב אליעזר וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר ד, סי' ח. ה, סי' ו. יד, סי' מט; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה או"ח א סי' א. או"ח ד סי' מ, יד. יר"ד ד סי' יא, ג; הרב משה שטרן, שו"ת באר משה ח סי' מ; הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב, א עמ' צא, ח עמ' שלה; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר ו או"ח סי' טז, ז, ושו"ת יחווה דעת ד, סי' א; שו"ת מראה הבזק ב עמ' 88. מקורות נוספים באוצר השו"ת או"ח סי' ב. ע"ע פרופ' דניאל שפרבר, מנהגי ישראל ג עמ' סד.

²¹ מצינו שהתירו ללכת בגילוי ראש לצרכי פרנסה ולא רק לקרובים למלכות. שו"ת נטע שורק סי' ב והובא גם בשו"ת ציץ אליעזר יב, סי' יג. בשו"ת מהר"ם מבריסק א סי' ח; שו"ת ירושת הפליטה סי' יח; שו"ת אגרות משה חו"מ סי' צג. או"ח ד סי' ב. יר"ד ד סי' יא, ג. באשר לאשה גרושה או אלמנה התיר הרב משה פיינשטיין ללכת בלי כיסוי ראש לצרכי פרנסה או שידוך. בשו"ת אגרות משה אה"ע א סי' נז, ובאה"ע ד סי' לב, ד, ובשו"ת יביע אומר ד אה"ע סי' ג.

בזמנים בהם לא מסתפרים ומתגלחים, ודברים הנוגעים למסגרת הפעילות- כניסה לבית ע"ז, ושפה יונית אותה אסרו חז"ל ללמוד.

3. נימוקי ההיתר הם תחושת הגנאי ואי הנוחות, שתלויה את המקורב למלכות, הפועל לצרכי עם ישראל מבחינה חומרית או רוחנית. נימוק אחר הוא בשל כבוד המלכות, וכשם שהתירו היתרים אחרים בשל כבוד מלכות.